

УДК 347.912.15

Р. Колосов,кандидат юридичних наук, доцент
кафедри господарського, цивільного та трудового права
Маріупольського державного університету

НОВЕ В ЗАКОНОДАВСТВІ ПРО СУДОВИЙ ЗБІР

08 липня 2011 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про судовий збір»[1], який вперше на законодавчому рівні врегулював правові засади сплати судового збору, його розмір та об'єкти, порядок повернення судового збору. Прийняття цього закону обумовлено необхідністю уніфікації законодавства про судові витрати, сплата яких передбачена Господарським процесуальним кодексом України, Кодексом адміністративного судочинства України та Цивільно-процесуальним кодексом України. До його прийняття підстави й порядок справляння судового збору були визначені Декретом Кабінету Міністрів України «Про державне мито» від 21 січня 1993 р. № 7-93 [2]. Зрозуміло, що більшість із його положень застаріли, незважаючи на постійні зміни, і вимагали нових підходів. У зв'язку із чим метою цієї роботи є проведення порівняльно-правового аналізу положень Декрету Кабінету Міністрів України «Про державне мито» та чинного Закону України «Про судовий збір».

Правові аспекти регулювання судових витрат досліджувалися такими українськими та російськими вченими: С.С. Богля, А.Т. Боннер, В.А. Кройтор, В.В. Комаров, В.К. Пучинський та деякі інші. Проте наукові роботи з подібної тематики після прийняття Закону України «Про судовий збір» та формування відповідної законодавчої бази майже відсутні в цій сфері, хоча практика висвітлила низку проблемних питань, що свідчать про неефективність окремих положень законодавства про судові витрати.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про судовий збір» судовий збір – це

збір, що справляється на всій території України за подання заяв, скарг до суду, за видачу судами документів, а також у разі ухвалення окремих судових рішень. Така дефініція «судового збору» є досить цікавою з наукової точки зору, виходячи з того, що судовий збір – це не тільки збір за подання позову, заяви чи скарги до суду, а також плата за видачу документів, їх електронних копій або окремих судових рішень.

Аналіз Закону України «Про судовий збір» дозволяє стверджувати, що основна зміна полягає у встановленні нових методологічних підходів до визначення розміру судового збору. Якщо раніше державне мито розраховувалося, виходячи з неоподаткованого мінімумів доходів громадян (далі – НДМГ), то з моменту набрання чинності Законом України «Про судовий збір» – із мінімальної заробітної плати. Про це яскраво свідчить ч. 1. ст. 4 Закону України «Про судовий збір», відповідно до якої судовий збір справляється у відповідному розмірі від мінімальної заробітної плати в місячному розмірі, встановленої законом на 1 січня календарного року, у якому відповідна заява або скарга подається до суду у відсотковому співвідношенні до ціни позову та у фіксованому розмірі. Це призвело до значного підвищення суми судового збору, особливо це можна простежити на окремих прикладах.

Так, розглянемо ставки судового збору за подання заяв майнового характеру:

– у цивільному судочинстві – 1% ціни позову, але не менше 0,2 розміру мінімальної заробітної плати та не більше 3 розмірів мінімальної заробітної плати

бітної плати (раніше було не менше 51 грн та не більше 1 700 грн);

– у господарському судочинстві – 2% ціни позову, але не менше 1,5 розміру мінімальної заробітної плати та не більше 60 розмірів мінімальної заробітної плати (раніше було не менше 102,00 грн до 25 500 грн);

– в адміністративному судочинстві – 2% розміру майнових вимог, але не менше 1,5% розміру мінімальної заробітної плати та не більше 4 розмірів мінімальної заробітної плати

Різниця помітна, а за подання окремих заяв вона взагалі вражає. Наприклад, за подання позовної заяви про розірвання шлюбу держмитом складало 0,5 НДМГ, тобто 8,5 грн, а з 01 січня 2011 р. – уже 0,2 розміру мінімальної заробітної плати, тобто 243,6 грн (виходячи з мінімальної заробітної плати, встановленої Законом України «Про Державний бюджет України на 2014 рік»). Як бачимо, різниця вражає і є більшою ніж у 28 разів. Більше того, розмір ставок судового збору є величиною непостійною й має змінюватися кожен рік, виходячи з розміру мінімальної заробітної плати. Тобто з великою долею вірогідності можна стверджувати, що судовий збір буде постійно зростати (на підставі інфляційних процесів, підвищення соціальних стандартів чи з інших причин), що тягне відповідне підвищення розміру мінімальної заробітної плати.

Крім того, значним чином розширені об'єкти для справляння судового збору. Так, на відміну від раніше чинного Декрету Кабінету Міністрів України «Про державне мито», судовий збір також сплачується за подання:

– апеляційної чи касаційної скарги на ухвалу суду чи заяви про приєднання до такої скарги;

– апеляційної скарги на судовий наказ;

– заяви про скасування рішення третейського суду;

– заяви про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду;

– заяви про перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами;

– заяви про перегляд судових рішень Верховним Судом України.

На нашу думку, введення окремих об'єктів для справляння судового збору можна було уникнути. Так, п. 13 ч. 2 ст. 4 передбачає сплату судового збору за подачу заяви про забезпечення доказів або позову. Проте перша з них направлена на встановлення істини в справі, а друга – на реальне виконання судового рішення. Тобто це такі елементи судового процесу, які є вкрай важливими для здійснення справедливого суду, у зв'язку із чим обтяження заяв про забезпечення позову та заяви про забезпечення доказів судовими витратами вважаємо передчасним.

Більше того, деякі особи, які звільнялися від сплати державного мита, позбавляються цього права. Особливо дивним виглядає така позиція законодавця щодо позовів, що постають з авторського права, а також із права на відкриття, винахід чи винаходи, корисні моделі, промислові зразки, топографії інтегральних мікросхем, сорти рослин та раціоналізаторські пропозиції. В Україні і так не найкраща ситуація стосовно дотримання авторських прав, розцвітає «піратство», а тут ще держава створює додаткові перепони для захисту прав інтелектуальної власності. Що стосується осіб, які звільнені від сплати судового збору, то ними переважно виступають державні структури.

Проте слід погодитися з положенням ч. 3 ст. 6 Закону України «Про судовий збір», відповідно до якої за подання позовної заяви, що має одночасно майновий та немайновий характер, судовий збір сплачується за ставками, встановленими для позовних заяв майнового та немайнового характеру. Наприклад, за подачу заяви про розірвання шлюбу та поділ майна кожна позовна вимога оплачується окремо. Перша з них у розмірі 0,2% розміру мінімальної заробітної плати, а друга – 1% ціни позову, але не менше 0,2%

розміру мінімальної заробітної плати та не більше 3 розмірів мінімальної заробітної плати.

Подальший аналіз Закону України «Про судовий збір» дозволяє дійти висновку, що він насамперед спрямований на зміцнення матеріально-технічної бази судів, включаючи створення та забезпечення функціонування Єдиної судової інформаційної системи, веб-порталу судової влади, комп'ютерних локальних мереж, сучасних систем функціонування судового процесу, придбання та обслуговування комп'ютерів і копіювально-розмножувальної техніки, впровадження електронного цифрового підпису, тощо.

При цьому це твердження не є висновком автору, про це прямо вказано в ч. 2. ст. 9 Закону України «Про судовий збір», яка формулює завдання, що має вирішити прийняття Закону України «Про судовий збір». Як бачимо, тут не має жодного натяку на покращення доступу до правосуддя чи забезпечення справедливого, неупередженого суду. Можливе так і станеться, але це буде побічним наслідком зміцнення матеріально-технічної бази суду.

Особливо смішно в цьому плані виглядає абз. 4 п. 3. Пояснювальної записки до проекту Закону України «Про судовий збір», де вказується, що визначення розміру ставок судового збору в цивільному судочинстві у відповідних частинах мінімальної заробітної плати сприятиме забезпеченню державного конституційного права кожного громадянина на звернення до суду за захистом своїх прав та свобод [3]. Цікаво, яким чином встановлення грошового (майнового) цензу може сприяти забезпеченню реалізації права на судовий захист. Напевно, цього не зможуть пояснити й автори Закону України «Про судовий збір», бо в будь-якій країні встановлення майнового цензу передбачає спробу обмеження звернення до суду. Проте можна погодитися з думкою, що збільшення розміру судового збору, принаймні в господарському су-

дочинстві, сприятиме розвитку договірної дисципліни й становленню позасудових способів вирішення спору.

Досить дивною виглядала ситуація (принаймні до моменту прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сплати судового збору» від 19 вересня 2013 р. № 590-VII [4]) стосовно сплати судового збору за подання позову про відшкодування моральної шкоди, заподіяної честі, гідності ділової репутації. Нагадаємо, що в редакції Закону України «Про судовий збір», прийнятій від 8 липня 2011 р. № 3674-VI, максимальний розмір судового збору під час подання подібних позовів обмежувався 3 розмірами мінімальної заробітної плати. Звісно, ЗМІ одразу охрестили таку ситуацію наступом на свободу слова. У цілому із цим слід погодитись, бо будь-яка особа могла подати багатомільйонний позов до засобів масової інформації, особливо не зважаючи на суму судового збору. І ситуація для неї була безпрограшною, редакція ЗМІ та автор будуть знаходитись під постійним тиском, піар забезпечений, а якщо в задоволенні позову буде відмовлено, то збитки від цього будуть незначними. Фактично, сплативши 3 розміри мінімальної заробітної плати, можна було подавати позов до ЗМІ про відшкодування моральної (немайнової) шкоди на десятки чи сотні мільйонів, нічим не ризикуючи. Усі ці передумови були дуже сприятливими для подання завідомо неправомірних позовів, першочерговою метою яких була розправа над неугодними засобами масової інформації, а захист честі, гідності та ділової репутації відходив на другий, а то й третій план. Такий необдуманий крок законодавця фактично повернув до життя практику багатомільйонних позовів до засобів масової інформації.

Цікаво, що в історії цивільно-процесуального законодавства така ситуація не є новою. До 2003 р., а саме до відповідного внесення змін до Декрету Кабінету Міністрів України «Про державне мито» багатомільйонні позови до

ЗМІ були звичайною практикою, хибний характер якої навіть не заперечувався. Законодавець, щоб вирішити цю проблему, прив'язав суму державного мита до ціни позову, не обмежуючи максимальний розмір судового збору. При цьому встановлювалося пропорційна тарифна сітка для подання позовів про відшкодування моральної шкоди. Так, під час подання позовних заяв про відшкодування моральної (немайнової) шкоди із ціною позову від 100 до 10 000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян розмір державного мита складав 5% ціни позову, а з ціною понад 10 000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян сума державного мита складала 10% ціни позову. Інакше кажучи, подаючи позов про відшкодування моральної шкоди в сумі 1 млн грн, треба було сплатити 100 000 грн державного мита. Це було вигідно й дуже добре працювало.

Тому, на нашу думку, редакція Декрету Кабінету Міністрів України «Про державне мито» стосовно подання позовів про відшкодування моральної шкоди була більш обґрунтованою й не вимагала таких корінних змін. Це було зрозуміло кожному, і відповідні зміни були внесені в Закон України «Про судовий збір». Нині встановлена пропорційна шкала, завдяки якій сума судового збору за подання позовів про відшкодування моральної шкоди прив'язується до ціни такого позову.

Так, за подання позовної заяви про відшкодування моральної шкоди із ціною позову:

- до 5 розмірів мінімальної заробітної плати – 0,2% розміру мінімальної заробітної плати;
- від 5 до 50 розмірів мінімальної заробітної плати – 1% ціни позову;
- від 50 до 100 розмірів мінімальної заробітної плати – 5% ціни позову;
- понад 100 розмірів мінімальної заробітної плати – 10% ціни позову.

Таке форма ставки судового збору до позовів про відшкодування моральної шкоди містить низку істотних переваг: по-перше, наповнюється державний

бюджет; по-друге, розвантажується судова система, оскільки кількість таких позовів зменшується в рази, а подання завідомо необґрунтованих позовів взагалі втрачає будь-який сенс; по-третє, поширюється й гарантується свобода слова, яка отримує правовий захист шляхом введення певного майнового цензу.

Варто зазначити, що питання розміру судового збору за подання позову про захист честі, гідності чи ділової репутації не отримало окремого правового регулювання в Законі України «Про судовий збір». Проте це не означає, що позивач, подаючи подібний позов, звільняється від сплати судового збору. За таких умов позивач має усвідомлювати, що вимоги про захист честі, гідності та ділової репутації носять немайновий характер і оплачуються судовим збором для позовних заяв немайнового характеру, тобто в сумі 0,2 розміру мінімальної заробітної плати. Якщо ж подається позов про захист ділової репутації та відшкодування моральної шкоди, то в такому разі позивач має одночасно сплатити два судові збори: один – за ставками встановленими для відшкодування моральної шкоди, а другий – за ставками для позову немайнового характеру.

Істотні зауваження викликає також побудова ст. 8 Закону України «Про судовий збір», якою встановлюється право суду зменшити розмір судового збору або звільнити від сплати судового збору, бо законодавець не передбачив механізм, за яким суд буде визначати розмір знижки чи звільнення від сплати судового збору. Єдиним критерієм, який враховується під час застосування ч. 2. ст. 8 Закону України «Про судовий збір», є «майновий стан сторони». Проте як встановити реальний майновий стан сторони та визначити, наскільки відсотків зменшити (10%, 30% чи 50%) суму сплати судового збору? Це, по-перше, робить неможливим застосування цієї правової норми без доброї волі суду, а по-друге, підвищує корупційні ризики. До речі, ми

сумніваємося щодо такої волі суду, виходячи з того, що ст. 9 Закону України «Про судовий збір» встановлює цільове використання грошових сум, які йдуть на сплату судового збору, що мають спрямовуватися лише на потреби суду.

Отже, основна мета прийняття Закону України «Про судовий збір» полягає в покращенні матеріально-технічних умов роботи судів в Україні. Чи покращиться від цього рівень правосуддя, невідомо, принаймні хочеться на це сподіватися. Загалом підтримуємо концепцію запроваджену Законом України «Про судовий збір» про обмеження доступу до правосуддя шляхом введення майнового цензу для реалізації конституційного права на звернення до суду за захистом прав та свобод громадянина. Проте це може бути виправданим, якщо дозволить навести порядок у судовій системі й забезпечити належне дотримання норм матеріального та процесуального права (хоча б дотримання тих же процесуальних строків розгляду справи). В іншому випадку значне збільшення розміру судових витрат є не виправданим кроком. Незважаючи на вказані недоліки, доцільність прийняття Закону України «Про судовий збір» не викликає сумнівів, тому що зазвичай фінансування судової системи здійснювалося за остаточним принципом (особливо це стосувалося судів загальної юрисдикції), що змушувало сторін процесу в добровільно-примусовому порядку купувати канцелярські предмети (папір, конверти з марками). Принаймні хочеться сподіватися, що ці явища залишилися в минулому. Основним позитивним моментом прийняття Закону України «Про судовий збір» є те, що відтепер сплата судових витрат регулюється спеціальним законодавчим актом, який встановлює підстави й порядок сплати судового збору, що призвело до чіткого розмежування ставок судового збору для адміністративних, господарських судів та судів загальної юрисдикції.

Таким чином, після набуття чинності Законом України «Про судовий

збір» судові витрати учасників процесу істотно збільшились. При цьому, виходячи з формули розрахунку судового збору (залежно від розміру мінімальної заробітної плати), можна прогнозувати, що судові витрати будуть зростати кожного року. Збільшення ставок судового збору виявилось в такому:

1) збільшенні мінімальних та максимальних меж судового збору;

2) розширенні об'єкти справляння судового збору. Так, тепер оплачуються судовим збором такі дії, як подання заяви про забезпечення позову та доказів, заяви про приєднання до апеляційної чи касаційної скарги, які до прийняття Закону України «Про судовий збір» були безкоштовними;

3) скасовано пільги зі сплати судових витрат для ряду позивачів, зокрема за позовами про захист авторського права, а також права на відкриття, винахід, корисні моделі, промислові зразки, топографії інтегральних мікросхем та інших прав інтелектуальної власності;

4) під час подання змішаних позовів, які одночасно містять вимоги майнового та немайнового характеру, оплачується кожна позовна вимога окремо.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що правосуддя стало дорожчим, а значить, і значить менш доступним. Фактично країна стала жити за принципом «нема грошей – нема правосуддя», що не має нічого спільного з побудовою правової держави в Україні. Особливо це стосується малозабезпечених осіб, яким правосуддя взагалі недоступне через брак коштів. Так, дійсно, судові витрати можна стягнути зі сторони, що програла процес у справі, але для цього треба ще знайти кошти для оплати самого судового збору та послуг грамотного юриста, які дешевими не бувають априорі.

Якщо ж розглядати позитивні аспекти прийняття Закону України «Про судовий збір», то до них слід віднести такі:

1) спрощення процедури сплати судового збору (мається на увазі об'єд-

нання державного мита та збору на інформаційно-технічне забезпечення розгляду справи в один платіж, бо до моменту прийняття Закону України «Про судовий збір», особа, яка зверталась до суду, повинна була сплатити держмити й збір на інформаційно-технічне забезпечення судового розгляду. Навіщо було платити два платежі, які направлені фактично на одне й теж саме, пояснити важко;

2) уніфікація законодавства про судочинство (адміністративного, господарського, цивільного) із введенням єдиного термінологічного апарату;

3) підвищення розміру судового збору може посприяти поширенню третейських судів або становленню та розвитку інших позасудових засобів вирішення спорів, які на сьогодні є малоефективними.

Ключові слова: судовий збір, державне мито, судові витрати, правосуддя, доступ до правосуддя.

Стаття присвячена науково-практичному аналізу Закону України «Про судовий збір» та виявленню його особливостей у порівнянні з Декретом Кабінету міністрів України «Про державне мито». Акцент у дослідженні робиться на змінах та новелах у законодавстві про судові витрати.

Стаття посвящена науково-практичному аналізу Закону України «О судебном сборе» и выявлению его особенностей по сравнению с Декретом Кабинета Министров Украины «О государственной пошлине». Акцент в исследовании делается на изменениях и новеллах в законодательстве о судебных расходах.

The article is devoted to the scientific and practical analysis of the Law of Ukraine "About the Court fee" and identify its characteristics compared with the Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On State Duty". The accent in investigation is done on changes and novels in legislation about on court costs.

Література

1. Про судовий збір : Закон України від 8 липня 2011 р. № 3674-VI // Офіційний вісник України. – 2011. – № 59. – С. 110.

2. Про державне мито : Декрет Кабінету Міністрів України від 21 січня 1993 р. № 7-93 // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 13. – Ст. 113.

3. Про судовий збір : Пояснювальна записка до проекту Закону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : w1.c1.rada.gov.ua/pls/.../webproc34?id.

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сплати судового збору : Закон України від 19 вересня 2013 р. № 590-VII // Урядовий кур'єр. – 2013. – № 200.

